

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ Γ' ΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Τοῦ Μητροπολίτη Πάφου κ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ.

Παρόλο πού πέρασαν χρόνια πολλά ἀπό τότε πού διάβασα, κάτω ἀπό τήν πίεση, μάλιστα, τῶν ἐξετάσεων, τόν πρῶτο τόμο τῆς Πατρολογίας τοῦ καθηγητοῦ Στυλιανοῦ Παπαδόπουλου, θυμᾶμαι ἀρκετές παραγράφους ἀπό στήθους, τίς ὁποῖες καί χρησιμοποιῶ συχνά. Μ' ἐντυπωσίασε ὁ τρόπος ἐκφορᾶς τοῦ λόγου του, ἡ εὐληπτή παρουσίαση τῶν γεγονότων, ἡ δραματική ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας, ἡ προσεκτική διεΐσδυση στή σκέψη τῶν παρουσιαζομένων προσώπων.

Τόν παρακολούθησα ἔκτοτε μέ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον στίς ὁμιλίες καί ἐκδόσεις τῶν ἔργων του, καί ὁμολογῶ ὅτι ὠφελήθηκα τά μέγιστα ἀπό αὐτόν. Αὐτός ἦταν καί ὁ κυριότερος λόγος πού ἀποδέκτηκα τήν πρόταση νά πῶ σήμερα λίγα λόγια γιά τόν τρίτο τόμο τῆς Πατρολογίας του. Δέν λέω ὅτι θά τόν παρουσιάσω γιατί κάτι τέτοιο εἶναι ἀνέφικτο στά χρονικά ὅρια πού ἔχουν τεθεῖ. Ἕνας τόμος 923 σελίδων, μέ ἀναφορά σέ 186 μείζονες καί ἐλάσσονες συγγραφεῖς, Συνόδους, ἢ ἀνώνυμα ἔργα, μέ ἀναλυτική παρουσίαση τῆς ζωῆς καί ιδίως τοῦ ἔργου συγγραφέων, ἀλλά καί Συνόδων, μέ τή θεματική πολλαπλότητα πού αὐτό συνεπάγεται, μέ χιλιάδες βιβλιογραφικά λήμματα, δέν εἶναι εὐκόλο νά παρου-

*) Ὑἔγινε στίς 3 Φεβρουαρίου 2011 στήν αἴθουσα τελετῶν τοῦ ἐν Λευκωσίᾳ Ὀλυμπιακοῦ Μεγάρου.

σιαστεί. Έχω σαφή τήν επίγνωση ότι απλώς θα γίνει συνοπτική αναφορά για τόν ἐξαίρετο αὐτό τόμο, τῶν ἐκδόσεων Γρηγόρη, πού κυοφορήθηκε γιά 20 χρόνια, μέ πολλές ὠδίνες, ὅπως κάθε ἐπιστημονικό ἔργο, καί πού δόθηκε στή δημοσιότητα τό 2010.

Στόν πέμπτο αἰῶνα, μέ τόν ὁποῖο ἀσχολεῖται ὁ Γ΄ τόμος τῆς Πατρολογίας τοῦ Στ. Παπαδόπουλου, ἡ Ἐκκλησία ζεῖ ἐλεύθερα, σ' ἀντίθεση μέ τούς τρεῖς πρώτους αἰῶνες καί τίς ἀρχές τοῦ τέταρτου. Κι ἀκόμα, σ' ἀντίθεση μέ τόν Δ΄ αἰῶνα, λιγοστεύουν οἱ χρονικές περίοδοι κατά τίς ὁποῖες οἱ κρατοῦντες προστατεύουν τούς κακοδόξους. Ἐντείνονται ὅμως οἱ συζητήσεις κι ἡ ἀναταραχή γιά θεολογικά καί δογματικά ζητήματα, κυρίως τό Χριστολογικό. Δύο Οἰκουμενικές Σύνοδοι, ἡ τρίτη καί ἡ τέταρτη, ἀποτελοῦν τούς πυρῆνες γύρω ἀπό τούς ὁποίους περιστρέφεται ἡ θεολογία πλείστων συγγραφέων τοῦ Ε΄ αἰῶνα. Πέραν, ὅμως, ἀπό τά δογματικά καί ἀντιαιρετικά κείμενα, τά ὁποῖα ἦταν ἀναγκαῖα γιά νά δώσουν ἀπαντήσεις στίς αἱρέσεις καί νά ἐμπεδώσουν ὅσα ἡ Ἐκκλησία κατοχύρωσε στούς προηγούμενους αἰῶνες, παρουσιάστηκε τήν περίοδο αὐτή μεγάλη παραγωγή ἐρμηνευτικῶν, ποιητικῶν καί ἀγιολογικῶν κειμένων γιά τίς ποιμαντικές καί λατρευτικές ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας, καθώς καί κανονιστικῶν καί συνοδικῶν κειμένων διά τῶν ὁποίων ρυθμιζόταν ἡ τάξη καί ἡ διάρθρωση τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλοι αὐτοί οἱ λόγοι συνέτειναν ὥστε ἡ ἐκκλησιαστική γραμματεία τόν Ε΄ αἰῶνα νά εἶναι καί ποσοτικά μεγαλύτερη καί θεματικά εὐρύτερη τῶν ἄλλων αἰώνων.

Στόν Γ΄ τόμο τῆς Πατρολογίας του, ὁ συγγραφέας παρουσιάζει κατά χρονολογική σειρά τούς ἐκκλησιαστικούς συγγραφεῖς, στούς ὁποίους περιλαμβάνει ἐκτός τῶν Ἑλλήνων καί Λατίνους, Ἀρμενίους, Πέρσες καί ἄλλους. Χαρακτηριστικό τοῦ τόμου εἶναι ἡ ἀναλυτική παρουσίαση τῆς ἀναζήτησης ἀλλά καί ἡ περιγραφή αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς δογματικῆς ἀλήθειας. Δέν πρόκειται γιά μία ἀπλή ἱστορική παρουσίαση προσώπων καί γεγονότων. Ἐχουμε στήν πραγματικότητα καί ἱστορία τῶν δογμάτων.

Σαφής διαχωρισμός τοῦ βιβλίου σέ ἐνότητες, νομίζω, πῶς δέν μπορεῖ νά γίνει. Τά πλεῖστα προβλήματα, πού ἀπασχόλησαν τήν Ἐκκλησία, συναντῶνται καθόλη τή διάρκεια τοῦ αἰῶνα. Ἀλλά καί τό γεγονός τῆς παρουσίας τῶν συγγραφέων κατά τή χρο-

***Ἐκδήλωση γιά παρουσίαση τοῦ Γ' Τόμου τῆς Πατρολογίας τοῦ
Καθηγητοῦ Στυλιανοῦ Παπαδοπούλου.***

νολογική σειρά τοῦ θανάτου τους, δέν προδικάζει καί τήν ἴδια σειρά ὡς πρός τό χρόνο τῆς δράσης τους, ἢ τῆς ἐμπλοκῆς τους σέ κάποιο συγκεκριμένο θέμα. Ἐντελῶς ὑποκειμενικά, καί γιά τούς σκοπούς τῆς ἀποψινῆς ἀναφορᾶς, θά χώριζα τόν τόμο σέ πέντε ἀνισομερεῖς, ἀπό κάθε ἄποψη, ἐνότητες:

- α) Στούς συγγραφεῖς καί τά γεγονότα πού ἐκτίθενται πρίν ἀπό τήν Γ' Οἰκουμενική Σύνοδο.

β) Στην Γ' Οικουμενική Σύνοδο.

γ) Στους μετά τήν τρίτη καί πρίν τήν τέταρτη Οικουμενική Σύνοδο παρουσιαζομένους συγγραφείς.

δ) Στην Δ' Οικουμενική Σύνοδο, καί

ε) Στους μετά τήν Δ' Οικουμενική Σύνοδο συγγραφείς.

α) Στο πρώτο μέρος, από τά 51 κεφάλαια - λήμματα πού ἀναφέρονται σέ ἱσάριθμους συγγραφείς, συνόδους, ἤ ἀνώνυμα ἔργα, κυριαρχοῦν, λόγω καί τῆς ἐκτενέστερης παρουσίας τους, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεόδωρος Μοψουεστίας καί ὁ Αὐγουστίνος Ἰππῶνος.

Στόν Χρυσόστομο ἀναφέρεται ὁ συγγραφέας ἀναλυτικά. Τόσο στό καθαρά θεολογικό ἔργο του ὅσο καί στό ποιμαντικό. Μαζί του ἀσχολήθηκε, ὅπως ἀναφέρει στόν πρόλογό του, καί προηγουμένως, σέ δύο αὐτοτελεῖς τόμους. Ἀπηχώντας ὄχι μόνο τόν δικό του, ἀλλά καί τόν θαυμασμό τῶν πιστῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν γιά τόν Χρυσόστομο, σημειώνει ὁ συγγραφέας:

«Ἡ ἀγωνία τῶν ἐρμηνευτῶν νά ἐντάξουν τόν ἱερό Χρυσόστομο σέ σχολές, ἢ ρεύματα, ἢ νά δείξουν ὅτι δέν ἀσχολήθηκε μέ κρίσιμα θεολογικά προβλήματα τῆς ἐποχῆς, φαίνεται μάταιη. Ἦταν πολύ μέγας καί φωτισμένος γιά νά δουλωθεῖ σέ σχολές καί πολύ εὐσυνείδητο ὄργανο τοῦ Θεοῦ γιά νά σιωπήσει ἐνώπιον τῶν θεολογικῶν προβλημάτων. Ἔτσι ἐναντι τῶν σχολῶν γίνεται ἐκλεκτικός, ἐνῶ ...υἱοθετεῖ καί βιώνει ἀπόλυτα ὁλόκληρη τήν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ὅποτε, προσευχόμενος καί ἐρευνώντας, θεολογεῖ καί ἐρμηνεύει ὀρθά».

Ἐντυπωσιάζει, στό πρώτο αὐτό μέρος, καί ἡ ξεκάθαρη θεολογική σκέψη τοῦ Σεβηριανοῦ Γαβάλων, πού παρόλο πολέμιος τοῦ Χρυσόστομου, ἔχει τήν ἴδια θεολογία μ' αὐτόν. Μεταφέρω ἕνα ἀπόσπασμα, ἀπό τό βιβλίο, πού περιγράφει τίς θέσεις τοῦ Σεβηριανοῦ: «...Ἡ ὅλη οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου δέν ἀποτελεῖ σκέψη καί ἀπόφαση τοῦ Θεοῦ πού συνέβησαν

χρονικά, μετά τό γεγονός τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων... "Όλα, ὅσα ἐν χρόνῳ συνέβησαν, ὑπῆρξαν στή θεία βουλή προαι-
ώνια, ἀϊδίως» (183). Καί λίγο παρακάτω ἀναφέρει πῶς «ή ἐναν-
θρώπησι τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἦταν ἀναγκαία, διότι ἔπρεπε νά λει-
τουργήσῃ ὡς «μεσίτης». Κατά τόν Σεβηριανόν, «ὁ μεσίτης ἐάν μή
ἔχῃ συγγένειαν πρὸς τὰ μεσιτευόμενα, μεσίτης εἶναι οὐ δύναται».

Στόν Θεόδωρο Μοψουεστίας παρακολουθοῦμε τήν ἀγωνιώδη
προσπάθεια ἑκφρασεως τῆς ὀρθῆς πίστεως πού ὀδηγεῖ, ὅμως, σέ
ἀποκλίσεις. Ἡ καταδίκη τοῦ ἀπό τήν Ε΄ Οἰκουμενική Σύνοδο,
δηλ. 125 χρόνια μετά τό θάνατό του, τοῦ θύμισε ἐκεῖνο πού ὁ σε-
βαστός καθηγητής μᾶς ἔλεγε γιά τόν Ὁριγένη: Ἡ Ἐκκλησία στέ-
κει μέ συμπάθεια καί κατανόηση στόν ἐρευνητή. Προσπαθεῖ,
ὅμως, νά προστατεύσῃ, ἀπό τίς κακοδοξίες του, τοὺς πιστοὺς. Γί-
αυτό κι ἡ καταδίκη γίνεται ὅταν, καί ἐφ' ὅσον, παρουσιαστῇ
αὐτός ὁ κίνδυνος.

Παρόμοια στάση τῆς Ἐκκλησίας βλέπουμε, στόν ἐξεταζόμενο
τόμο, καί γιά τόν Αὐγουστίνου, τόν μέγιστο Ἐκκλησιαστικό Πα-
τέρα τῆς Δύσεως. Παρόλο πού δέν θεολογεῖ πάντοτε ὀρθά, καί οἱ
παρεκκλίσεις του ὀδήγησαν τή Δύση στό Filioque καί τόν ἴδιο
στόν ἀπόλυτο προορισμό, ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνο δέν τόν καταδί-
κασε, ἀλλά ἀντίθετα, ἀκόμα καί ἡ ἀνατολική Ὁρθόδοξη Ἐκκλη-
σία, καί μετά τό Σχίσμα, τόν κατέταξε καί στό ἀγιολόγιό της,
ἐκτιμώντας τό συνολικό ἔργο του, γιατί ὄντας ἄγνωστος γενικά
στήν Ἀνατολή, δέν κινδύνευαν οἱ πιστοὶ ἀπό τίς παρεκκλίσεις
του.

β) Τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου ἀναφέρεται στήν Γ΄ Οἰκουμε-
νική Σύνοδο, στίς αἰτίες καί ἀφορμές σύγκλησης, στίς ἐργασίες
καί ἀποφάσεις της. Αἰχμή καί ἀκραῖο σημεῖο τῶν χριστολογικῶν
παρεκκλίσεων, πού ὀδήγησαν στήν Γ΄ Οἰκουμενική Σύνοδο, ἦταν
ἡ ἄρνησι τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς παρθένου Μαρίας ὡς Θεοτό-
κου. Ἡ Σύνοδος ἐπικύρωσε τή θεολογία τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξαν-
δρείας καί καταδίκασε τόν Νεστόριο Κωνσταντινουπόλεως. Γί-

νεται λεπτομερής αναφορά στίς δυσκολίες καί διαβουλεύσεις πού κατέληξαν τό 433, στήν Ἀλεξανδρεία, στήν «ἔκθεση πίστεως τῶν διαλλαγῶν», τόν ὅρο δηλ. τῆς Συνόδου, στήν ὁποία διακηρύσσεται: «... κατά ταύτην, τήν τῆς ἀσυγχύτου ἐνώσεως ἐννοίαν, ὁμολογοῦμεν τήν ἁγίαν παρθένον Θεοτόκον, διά τόν Θεόν Λόγον σαρκωθῆναι καί ἐνανθρωπῆσαι, καί ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως ἐνῶσαι σεαυτῷ τόν ἐξ αὐτῆς ληφθέντα ναόν...» (387).

Δύο ἄλλα σπουδαῖα θέματα θίγονται ἐπίσης, στό μέρος αὐτό: Ἡ ἀπόρριψη τῆς ἀξίωσης τοῦ πάπα Ρώμης γιά ἀναγνώριση σ' αὐτόν ἐνός πρωτείου ἐξουσίας καί ἡ προϋπόθεση ἀναγνώρισης μίας Συνόδου ὡς Οἰκουμενικῆς. Διαβάζουμε στή σελίδα 401: «Ἡ Σύνοδος πού αὐτοαποκλήθηκε οἰκουμενική, δέν ὑπῆρξε ἀριθμητικά οἰκουμενική, διότι δέν ἔλαβαν μέρος ὅλοι οἱ Ἐπίσκοποι, ἀλλά οὔτε καί καθ'αυτό ἀντιπροσωπευτική ἦτανε... Οἱ ἀποφάσεις της, ὅμως, ἐπειδὴ ἐξέφραζαν τήν ἀλήθεια, ἀνέδειξαν τή Σύνοδο Οἰκουμενική».

Ἀναφορά γίνεται καί στούς κανόνες τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ 8ος, πού «ἐξασφαλίζει τήν αὐτοτέλειαν» (αὐτοκέφαλο) τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καί τήν «ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἐκκλησιῶν», δηλ. τήν διοικητική ἀνεξαρτησία κάθε «ἐπαρχίας» (σελ. 383).

γ) Στό γ' μέρος τοῦ τόμου κυριαρχεῖ ἡ μορφή καί τό ἔργο τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας. Σημεῖα ἀναφορᾶς, ὅμως, στήν ὅλη ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων ἀποτελοῦν καί οἱ Πρόκλος καί Φλαβιανός Κωνσταντινουπόλεως.

Μεγάλο μέρος τῆς θεολογίας τοῦ Κυρίλλου, ὡς πρὸς τό χριστολογικό πρόβλημα, εἶχε ἐκτεθεῖ προηγουμένως, κατά τήν ἐξέταση τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀφοῦ κυρίως στήν Β' ἐπιστολή του πρὸς Νεστόριο βασίστηκε ἡ Σύνοδος. Ἐδῶ, ὅμως, ἐκτίθεται ἀναλυτικά ἡ ὅλη θεολογική του προσπάθεια πού, παρά τίς κάποιες παρανοήσεις, ὁδηγεῖ στήν πολυσήμαντη διατύπωση γιά τόν Χριστόν: «εἷς ἦν ὁ ἐν ἀμφοῖν», πολύ συγγενική πρὸς τόν ὅρο

τῆς Χαλκηδόνος.

Ἐκτίθεται διὰ μακρῶν καί ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίλλου γύρω ἀπό τήν ἐκπόρευση τοῦ Ἀγίου Πνεύματος. Ἐκτενὴς ἀναφορά γίνεται καί στήν ἀνασκευή ἐκ μέρους τοῦ Κυρίλλου τῶν ἀξιώσεων, γιά οἰασδήποτε μορφῆς πρωτεῖον στόν Πάπα.

Ὁ Πρόκλος εἶναι ὁ ἀμεσότερος καί ἀκριβέστερος πρόδρομος τοῦ ὅρου τῆς Χαλκηδόνος. Ὁ Κύριλλος καλλιέργησε τό ἔδαφος γιά τή διάκριση φύσεως καί ὑποστάσεως, πρᾶγμα πού ἀποκρυστάλλωσε καί ξεκαθάρισε ὁ Πρόκλος.

Στόν Φλαβιανό Κωνσταντινουπόλεως καί στήν ἐνδημοῦσα Σύνοδο τοῦ 448, τῆς ὁποίας προήδρευσε, ἔχουμε ἀκόμα ἓνα βῆμα πρὸς τόν ὅρο τῆς Χαλκηδόνος. Λέγεται, γιά πρώτη φορά ἐν συνόδῳ, τό «ἐν μιᾷ ὑποστάσει».

δ) Τό τέταρτο μέρος τῆς τεχνητῆς διαίρεσης τοῦ παρουσιαζομένου τόμου ἀναφέρεται στήν Δ' Οἰκουμενική Σύνοδο, ἡ ὁποία, κατὰ τόν Στυλιανό Παπαδόπουλο, «ἀποτελεῖ μέγα θεολογικό γεγονός τῆς Ἐκκλησίας διότι ἔθεσε τό στέρεο καί ἀπαραβίαστο, πλέον, θεμέλιο τῆς Χριστολογίας». «Πρόκειται», κατὰ τόν σεβαστό συγγραφέα, «γιά ἐπίτευγμα τό ὁποῖο προετοιμάζαν ἀγωνιωδῶς μερίζοντες καί ἐλάσσονες θεολόγοι - Πατέρες, τουλάχιστον ἐπὶ ἓνα αἰῶνα» (633). Ἡ εἰσαγωγή τῆς λέξεως «ὑπόστασις» ἀποτελεῖ σταθμό στή θεολογία διότι ἔγινε λυδία λίθος τῆς Χριστολογίας. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ λέξη αὕτη λήφθηκε ἀπό τή φιλοσοφία ἀλλά ἀνασημασιοδοτήθηκε. Ἔτσι ἡ φιλοσοφία βοηθᾷ τήν θεολογία, ἀλλ' ὡς θεραπαινίς. Ὁ ὅρος τῆς Συνόδου ὁμολογεῖ ξεκάθαρα «ἓνα καί τόν αὐτόν Χριστόν υἱόν, κύριον μονογενῆ, ἐν δύο φύσεσιν, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον», καί θέτει τέρμα σέ μονοφυσιτικές, μονοφυσιτίζουσες καί ἀπολλιναρίζουσες ἀναζητήσεις.

ε) Στό πέμπτο καί τελευταῖο μέρος τῆς, κατ' ἐμέ, διαιρέσεως τοῦ τόμου, παρακολουθοῦμε ἐκτός τῶν ἄλλων, καί τόν ἀπόηχο καί τούς τριγμούς πού προκάλεσε ὁ ὅρος τῆς Χαλκηδόνος καί ἡ

αυθεντικότητα της αλήθειας πού αυτή εξέφραζε. Από τά 76 κεφάλαια - λήμματα πού παρατίθενται επισημαίνω τά αναφερόμενα στον Νεστόριο, στον Διόσκορο και στον Εύτυχη. Περιγράφεται ή άστοχία τους στην άνεύρεση και διατύπωση της αλήθειας, τό όλο έργο τους, καθώς και ή καταδίκη τους.

Σχετικά έκτενης άναφορά γίνεται και στον επίσκοπο Ρώμης Λέοντα τον Α', τον Μέγα, τον οργανωτή και προβολέα του πρωτείου του επισκόπου Ρώμης. Θεωρεί ότι «αυτός, όπως ο Πέτρος, δήθεν, είναι ο κατ' έξοχήν επίσκοπος - κυβερνήτης όλης της Έκκλησίας, αυτός έχει την κατ' έξοχήν ιεροσύνη και αυτός παρέχει τή θεία χάρη στους λοιπούς επισκόπους» (722-723). Στο έργο δίνονται και οι αντιδράσεις της Άνατολής σ' αυτή την άξίωση, καθώς και ή αντίδραση της Ρώμης στον 28ο Κανόνα της Δ' Οικουμενικής Συνόδου, πού έδινε στην Κωνσταντινούπολη την ίδια τιμή πού απολάμβανε ή Ρώμη.

Πολύ συνοπτική ήταν ή διαδρομή μας στον πολυσέλιδο και πολυσήμαντο Γ' τόμο της Πατρολογίας του Καθηγητού Στυλιανού Παπαδόπουλου. Κάποιες γενικότερες επισημάνσεις, όμως, θά 'θελα έστω και τηλεγραφικά νά σημειώσω. Στο έργο παρακολουθούμε:

Τήν εμφάνιση των άφορμών και τή δημιουργία των προϋποθέσεων για τή σταδιακή απομάκρυνση Άνατολής και Δύσεως: από τον Αύγουστινο μέ τό Filioque και τον απόλυτο προορισμό, μέχρι τον Λέοντα τον Α' μέ τό Πέτρειο πρωτείο.

Τή σταδιακή ώρίμανση της γλωσσικής διατύπωσης του δόγματος. Τό βλέπουμε κυρίως στό Χριστολογικό αλλά και σέ άλλα. Στον Άστέριο Άμασείας π.χ., παρουσιάζεται ή διάκριση της τιμής στους μάρτυρες και της προσκύνησης στό Θεό, πράγμα πού θά τονιστεί και θά διασαφηνισθεί στους μετέπειτα αιώνες.

Τήν ζωή του μοναχισμού τον Ε' αιώνα, στίς διάφορες περιοχές του Χριστιανισμού. Βλέπουμε στοιχεΐα στον Ίωάννη Κασσιανό, στον Ίσίδωρο Πηλουσιώτη, στον Μάρκο τον Άσκητή κ.ά.

Τὴν ἐνασχόληση καὶ προσφορά ὀρισμένων μειζόνων συγγραφέων σέ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς (Θεολογία, ἐρμηνευτική, ποιμαντική κλπ.), ὅπως π.χ. στόν Ἰωάννη τόν Χρυσόστομο καί στόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας.

Τὴν ἐπέμβαση τῶν πολιτικῶν ἀρχόντων στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Παρακολουθήσαμε καί πλεονεκτήματα καί μειονεκτήματα, πού ἐξαρτῶνται ἀπό τόν χαρακτήρα τῶν προσώπων αὐτῶν, ἀλλά καί ἀπό τήν ὀρθή, ἢ ὄχι, πίστη τους.

Τόν τονισμό, ἀπό πολλοὺς συγγραφεῖς, τῆς σπουδαιότητος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας καί φιλοσοφίας στή διατύπωση τῶν Χριστιανικῶν ὅρων καί ἀληθειῶν. Ὅροι, ὅπως νῆψις, κένωσις, θέωσις κλπ. παραμένουν μέχρι σήμερα ἀμετάφραστοι, ὡς λέξεις, καί ἀνερμήνευτοι, ὡς ἔννοιες κι ἐμπειρίες, στίς ἄλλες γλώσσες τοῦ κόσμου. Ἐπαληθεύεται ἐκεῖνο πού, πολύ ἀργότερα, ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἔγραψε στήν περίφημη Ἱστορία του: «Τά πάντα εἶχαν παρασκευασθῇ, ἵνα διά τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης λαλήσῃ τό Ἅγιον Πνεῦμα».

Ἀφοῦ συγχαρῶ καί πάλιν τόν καθηγητή Στυλιανό Παπαδόπουλο, γιά τό μνημειῶδες ἔργο του, καί ἀφοῦ εὐχηθῶ ὅπως ὁ Θεός τοῦ χαρίσει χρόνια πολλά, ἐν ὑγείᾳ, ὥστε νά μᾶς δώσει κι ἄλλα ἰσάξια ἔργα, θά ἤθελα νά καταλήξω μέ ἓνα μήνυμα πού, νομίζω, προκύπτει ἀβίαστα ἀπό τό περιεχόμενο τοῦ παρουσιαζόμενου βιβλίου.

Ἡ ἐποχή μας εἶναι ἀναμφίβολα ἐποχή μοναδικῶν εὐκαιριῶν καί μεγάλων προσδοκιῶν. Ζητᾶ, ὅμως, χειραγώγηση στόν πνευματικό τομέα. Ἡ Ἐκκλησία καλεῖται διαχρονικά νά προσφέρει στήν κοινωνία ὅ,τι τῆς λείπει. Τόν Ε΄ αἰῶνα πρόσφερε τόν δογματικό λόγο της, διασαφήνισε τήν σώζουσα ἀλήθεια. Στούς προηγούμενους αἰῶνες, τοὺς αἰῶνες τῶν διωγμῶν, χάρισε τήν εὐθαρσῇ ὁμολογία της καί τίς ἐκατόμβες τῶν θυμάτων της. Σήμερα καλεῖται νά προσφέρει τό ἥθος τῆς βιωμένης ἀλήθειας, τῆς ἀλήθειας πού ὀριοθετήθηκε προηγουμένως, νά παρουσιάσει τή

μυστική (μυστηριακή) ζωή της. Ἐμεῖς καλούμαστε νά πραγματώσουμε αὐτό τόν σκοπό. Ἔχουμε πρὸς τοῦτο, ὅλοι, ἄλλοι ὡς ποιμένες, ἄλλοι ὡς Πανεπιστημιακοί, ἢ ἄλλοι, διδάσκαλοι, εὐθύνῃ ἀπέναντι στό λαό τοῦ Θεοῦ.
